

**СІКОРСЬКИЙ М.І.: ВІН ПАМ'ЯТНИК СОБИ СПОРУДИВ
ІЗ ТРИДЦЯТИ МУЗЕЇВ****Корнієнко О.М., д-р іст. наук, канд. техн. наук***(Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона НАНУ)*

Стаття присвячена діяльності видатного історика, подвижника музейної справи, Героя України Михайла Івановича Сікорського.

27 вересня 2011 року перестало битися серце Михайла Івановича Сікорського – вченого-етнографа, збирача духовних скарбів українського народу, творця Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», що складається з 27 музеїв, 370 нерухомих пам'яток народної архітектури і має близько 200 тисяч експонатів, консультанта і ініціатора створення численних місцевих краєзнавчих музеїв. Він склав тематико-експозиційні плани всіх музеїв, редагував тексти екскурсій. Краєзнавчі, меморіальні, тематичні музеї Київської, Черкаської, Чернігівської областей були під його опікою.

Науковою основою цих музеїв була глибина його знання історії, що простиралося від найдавніших часів до сучасності. Іноді здавалося, що експозиції – це ілюстрації до його поглядів і оцінок історичних подій. Причому оцінки ці були поза політикою, реальними, тому що базувалися на натуральних справжніх експонатах. Таким він знаний усім. А крім того, широкому загалу відомі його книжки [1-7], науковцям, колегам – понад сто наукових праць з історії, краєзнавства та пам'ятокознавства. Такий спадок залишив він по собі нащадкам майже за 88 літ, відміряних долею. Життя й діяльність видатного

подвижника музейної справи досить докладно і цікаво описані Миколою Махінчуком [8]. Втім, життя його було в усіх на очах, а діяльність начебто цілеспрямована, але настільки багатобічна, що має досліджуватися ще довго. Досвід його роботи необхідно успадковувати й професійним музейщикам, і аматорам-ентузіастам.

Михайло Іванович Сікорський народився 1923 року в місті Чигирині, де ще й за його дитинства переказувалось немало легенд про історичні події в Україні. У 1930 році Михайло, його брат Сашко та сестричка Маруся залишилися без батьків і були направлені до дитячого будинку. Одного разу будинок відвідав Г.І.Петровський, який сказав: «Діти! У всіх у вас нині одна-єдина мати – Батьківщина. А ми, вихователі, – ваші батьки. Ми зробимо все, щоб ви, наші діти, вирости щасливими. Хоч би яким був час». А потім запитав, чи немає у вихованців якогось особистого прохання. І Михайло Сікорський попросив, щоб не було вошей. (Через 30 років він зустріється з Петровським у Москві, і той усіляко сприятиме у пошуках і передачі експонатів для музеїв Сікорського). З дитячого будинку Сікорського послали на навчання до авіаційного технікуму в Запоріжжі. Технікум евакуювали, на

фронт його не відпустили, але і в Сибіру теж було нелегко – день і ніч працювали на Перемогу, було холодно і голодно, і дуже важка робота. Михайло охоче виконував усілякі доручення, брався за все, що йому довіряли. Його діяльність відзначено медаллю «За доблесну працю в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.». Потім Михайло навчався на історика у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка і по ночах працював кочегаром. На п'ятому курсі знайшов дорогу до київських архівів і відкрив там для себе безліч незаманих матеріалів. Особливо з історії свого рідного краю. Хотілося вивчити те все, опрацювати й довести до людей. Михайлу запропонували навчання в аспірантурі, залишали на кафедрі. А через кілька днів перед розподілом майбутніх спеціалістів його викликали до Київського обкому комуністичної партії і доручається відродити красназнавчий музей в Переяславі-Хмельницькому.

Перші 17 років після отримання призначення директором музею, який у 1951 році налічував 32 експонати, він жив у маленькій музейній кімнатці. Але Михайло Сікорський замість того, щоб вимагати належну молодому фахівцеві квартиру, почав вимагати допомогти провести розкопки, транспорт для перевезення експонатів, клопотався за співробітників і зверх того ще й ... 30 гектарів землі для «якогось скансену». Він не встиг створити родину, у нього не було вільного часу, зарплату він витрачав на будівництво музеїв, купівлю експонатів, заохочення помічників та ін. І хоча люди глибоко поважали його в першу чергу за його безприкладну подвижницьку відданість справі, навряд чи найдуться бажуючі наслідувати такий спосіб життя.

А от ентузіастів, щирих борців (у буквальному значенні цього слова) за збереження історичних пам'яток (археологічних, архітектурних і ін.), що йшли за ним, було безліч. В процесі переміщення хат і церков, при будівництві павільйонів, створенні експозицій, розсаджуванні дерев директор показував приклад виконання важкої фізичної роботи. Він мав харизму, його поважали за відданість справам навіть ті, хто не поділяв його поглядів і не цікавився музеями та пам'ятками історії. За останні роки в Україні значно пожвавилася діяльність по створенню музеїв, пошуку пам'яток історії, реконструкції історичних подій. І молодим ентузіастам може придатися досвід роботи М.І. Сікорського. Але слід підкреслити, що деякі описи історії створення ним музеїв, пошуку експонатів, організації роботи співробітників, спілкування з керівниками різних масштабів дещо неточні. Так, наприклад, пишуть, що «коли Михайло Сікорський взявся за створення етнографічного комплексу просто неба... люди стали звозити сюди старі хати, вітряки, реманент, сільсько-господарські машини...» [9]. Найчастіше експонати знаходив сам директор і його співробітники, досвідчені робітники музею розмічали деталі і складові експонату, розбирали, перевозили і знов складали, монтували там, де заплановано. Сікорський мав не тільки глибокі знання історії України, але і якесь чуття – де може знаходитися та чи інша реліквія, часто вів довгий цілеспрямований пошук.

На початку 1970-х перший в Україні музей просто неба мав вже чотири тематичні підрозділи: українське село Середнього Подніпров'я XIX століття, музей ремесла та промислів порефор-

меного села, колекцію вітряків та археологічний відділ. Потому в етнографічному комплексі з'явилися музеї Шолом Алейхема, літний будинок князя Воронцова, багато інших експозицій. Причому всі споруди були наповнені справжніми витворами людей різних фахів та епох – Михайло Сікорський не визнавав підробок і муляжів. Такими були принципи його наукової школи, яка сьогодні вважається еталоном музейної справи. Для опису скарбів (від стародруків, ікон, знарядь праці до вітряків, комбайнів, луноходів і обчислювальних машин), зібраних під керівництвом М.І. Сікорського, потрібно сотні сторінок. Але і з опублікованих книжок, статей, путівників та інших матеріалів можна скласти досить повну уяву про те, що створено цією Людиною.

В обмеженому обсязі журнальної статті необхідно хоча б стисло розповісти про спільну працю по створенню музеїв науково-технічного профілю, про плани, що не вдалося здійснити. Зацікавленість М.І. Сікорського цим напрямком почалася ще з вивчення археологічних металевих знахідок, для виготовлення яких застосовували литво і кування. Але розгортання нового напрямку діяльності ясно проявилось з початком збирання експонатів по освоєнню космічного простору. Наша співпраця розпочалася із вирішення проблеми увічнення життя і діяльності М.М. Бенардоса – видатного вітчизняного винахідника ХІХ ст., знаного в світі перш за все як творця електродугового зварювання.

Доля видатного вітчизняного винахідника ХІХ ст. М.М. Бенардоса подібна долі багатьох діячів техніки, життя яких майже не було досліджене. З 200 його винаходів найбільше значення

має дугове зварювання. У світі його визнавали як першовідкривача сучасного способу з'єднання. Але напередодні 100 річчя з дня винаходу в США на цю роль висунули іншого електротехніка. І щоб показати, що Бенардос дійсно винахідник зварювання, серед інших заходів було заплановано спорудження пам'ятника і створення музею у Фастові, де він працював останні роки життя. Але там не знайшлося приміщення для експозиції. Виручив Михайло Іванович, до якого ми звернулися на засіданні Головної ради УТОПІК. До ювілейного свята, занесеного до календаря ЮНЕСКО, залишалось менше року. Сікорський відгукнувся на прохання створити музей Миколи Бенардоса.

У селі Воронкові знайшли, розібрали і перенесли в Переяславський музей на гору хату поміщика, 6 кімнат, 200 м². Його умову – основні експонати мають бути справжніми – ми витримали. (Як – це було описано в книгах і декількох статтях [8,9,11,12]). Слід тільки додати, що з сімейних реліквій Бенардоса в музей була передана Грамота царя Олексія Михайловича Тишайшого про нагородження Афанасія Сіманського трьома селами з землями за сприяння довірливим відносинам Росії з Україною у 1650-ті роки. Саме сюди переїхав Бенардос з Херсонської губернії, зробив майстерню і продав ці землі у 1870-х роках для того, щоб запатентувати електрозварювання. При розробці тематико-експозиційного плану музею ми враховували те, щоб музей «вписувався» в зібрання музеїв етнографічного профілю як будинок маломасштабового дворянина. Але по внутрішньому наповненню він став зразком меморіального музею видатного винахідника всесвітнього рівня, автора винаходів сіль-

ськогосподарської техніки і реманенту, автоматичної зброї, суднобудування, електротехніки, медицини, побуту та інших галузей. Багато його розробок випередили час, але особливе визнання він знайшов як творець сучасного електрозварювання, і в музеї є окремий зал історії зварювання.

В той же час Сікорський створює Музей світопізнання та мирного освоєння космосу. Академік Ю.О. Ішлінський передав лунохід, що розроблявся в його інституті, геофізичну ракету «Янтар», костюми космонавтів та багато іншого. Так почалася створюватися друга черга Переяславського комплексу музеїв – музеїв історії науково-технічного прогресу. Заряджений ідеєю збереження пам'яток науки і техніки, М.І. Сікорський енергійно продовжував боротися за створення відповідних музеїв. Міська рада виділила 30 гектарів землі, що примикала і до існуючих музеїв, і до дніпровської заплави. При розробці тематико-експозиційного плану за основу було взято матеріали В.В. Данилевського по створенню Всеукраїнського музею науки і техніки в Харкові (на початку 1930-х років ще столиці УСРР), але з відповідною поправкою на час і місцевість. Біля пристані і на березі мали зберігатися зразки річкового флоту. Було розплановано площадки для авіатехніки, залізничного транспорту, військової техніки, павільйонів машинобудування, приладобудування, харчової промисловості тощо.

Члени секції пам'яток науки і техніки УТОПШК В.О. Шалевич, Є.М. Севастьянов та інші розшукували стару техніку. На авіаремонтному заводі 410 ми отримали згоду на перевезення, а по можливості – і переліт літаків. Один з „АН”-ів

мав прилетіти з Ленінграду. Славов – керівник Головного управління річкового флоту зібрав нараду ветеранів, які взяли шефство над збереженням і створенням експозиції зі справжніх суден. По розпорядженню міністра шляхів сполучень СРСР М.С. Конарева до майбутнього музею мали протягнути рейки і доставити зразки рухомого складу з баз запасу з під Ленінграду, Пермі, Щорсу, Попільні та ін. Було отримано згоду Міністерства оборони СРСР на „колекціонування зразків військової техніки, зокрема, танків, гармат, реактивної зброї, літаків”. Але поки вишукувалися можливості доставки і зберігання великої техніки, збирали то, що можна було легко перевезти. Експозиція приладобудування і обчислювальної техніки поповнилася раритетними вимірювальними приладами, що їх викидали з лабораторій КПІ по розпорядженню ректора Денисенко, Українська сільськогосподарська академія передала колекцію обчислювальних машин, Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона – макети і зразки для павільйону металургії.

Співробітники Сікорського, рядові члени УТОПШК, добровільні помічники продовжували розшукувати реманент, стару господарську та іншу техніку. Цікаві зразки техніки зібрані в музеях хліба, транспорту та ін. Ще у 1985 році старий місток над Петровською алеєю у Києві, що його було побудовано за проектом Є.О. Патона у 1912 році, розібрали і на наше прохання за наказом міністра монтажних і спеціальних робіт України В.З. Борисовського частинами переправили до музею Сікорського. Він мав з'єднати старий музей на горі з майбутнім музеєм і бути збережений як зразок клепаної конструк-

ції. Але нажаль ІЕЗ ім. Є.О. Патона не спромігся допомогти його зібрати.

Працювати музейнику ніколи не було легко. За радянських часів подвижницька діяльність Михайла Сікорського була не всім до вподоби. Бо його переяславські музеї наче існували в «іншому вимірі», сприяючи вихованню відвертої гордості за Україну та її народ. До того ж незручною людиною був сам «директор музеїв», оскільки казав що думав, наполегливо домагався для музею нових площ, ремонту, передачі експонатів не звертаючи уваги на ранги чиновників і функціонерів. У радянські часи за таку «неадекватну» поведінку його двічі виключали з лав комуністичної партії, що означало автоматичне звільнення з посади директора. На щастя, у столиці знаходилися люди, які розуміли, що Сікорський працює на майбутнє. Головним його заступником був впливовий державний і громадський діяч, академік Петро Тимофійович Тронько.

Робота Сікорського назавжди залишиться прикладом соціальної активності, патріотизму, боротьби з меньшовартістю нації. Він розшукав і знайшов місця в експозиціях реліквіям, пов'язаним з життям і діяльністю видатних діячів України, борців за незалежність, діячів української культури. Разом з тим він зробив перший (мабуть єдиний) в Україні музей Шолома Алейхема, музей дипломатів Російської імперії Горчакових. Зробив без дозволу влади. Про цей „проступок” йому нагадав партійний функціонер у відділі ідеології ЦК КПУ, коли ми звернулись за підтримкою створення Українського музею науки і техніки. Було сказано: „Навіщо Вам підтримка і дозволу? Ви створили музей єврейського письменника без дозволу. Але й не

тільки цей. А ми узнаємо про це з „Голосу Америки !.” (Він також звернувся і до мене: „А Ви без дозволу спорудили пам'ятник Бенардосу і досі з'ясовуємо за які гроші. Нажаль провели Ви це під егідою ЮНЕСКО, та ще не від СРСР, тільки від УРСР. Зленко мав би погодити ту заявку, та й Патон...”. Але що він мав до Бориса Євгеновича – члена ЦК КПРС і ЦК КПУ, члена Президії Верховної Ради СРСР і тд. і тп., він сказати побоявся). І звернувся вже до обох: „Мені телефонував Урчукін, просив згоди. Взагалі я теж вважаю ваші справи корисними, але типові павільйони потрібні для складів, тому виділити вам не можемо. Я доповім головному ідеологу, але навряд чи буде інше рішення. Між іншим, мабуть вам відомо, що Горбачов обіцяв югославським товаришам металолом і річковий флот з Дніпра перепливе по Дунаю прямо на переplавку”.

Але мабуть особливо важко довелося на початку 90-х років минулого століття – в роки розвалу системи, що хоч якось підтримувала музейну справу, що хоч якось намагалася зберегти історичні реліквії. Більшість із тих трубадурів, хто прославляв радянську владу й що закликали будувати комунізм, або заходились розтаскувати створене народом, або перетворилися в прихвоснів нових хазяїв. Розгул демократії, що почався із захоплення й розділу об'єктів промисловості, сільського господарства, зачепив і музеї. Перестали дотримуватися законів, по яких у музеї безкоштовно передавалися експонати. А штатні функціонери Товариства охорони пам'ятників історії й культури – від центральних до місцевих районних – боялися навіть подати голос проти загарбників пам'ятників архітектури й заповідних зон, боялися під-

писати навіть обігові листи активістам Товариства. Але гірше всього обійшлися з пам'ятками науки, техніки, промисловості. Вони взагалі не відносилися до захищених об'єктів історії й протягом декількох років раритети за чималі гроші пішли за кордон, а інші – на металолом.

Здавалося б, «будівничі» самостійної національної держави повинні були якщо не шанувати, то хоча б підтримати людей, що займаються збереженням культурної спадщини нації, матеріальним доказом внеску у всесвітню цивілізацію. Але в 1992 році невеликий кабінетик Михайла Сікорського зайняли місцеві рухівці, і він «переселився» у кут кімнатки, де разом розміщалися канцелярія, бухгалтерія господарські й інші служби. Держава припинила фінансування заповідника, і ще до того, як міліція перестала охороняти переяславські музеї, із зачинених вітрин зникли деякі реліквії вже незалежної України, серед яких були і гетьманські клейноди. Співробітники музеїв на чолі із Сікорським самі виходили на нічне чергування.

В 1992 році з'явився шанс створення музею науки й техніки в Україні. Серед конкурсів на пропозиції «Розбудови України» був розділ гуманітарних програм. Відповідно до вимог нами була підготовлена відповідна заявка. Однак обласний відділ культури не затвердив заявку Сікорського й тоді довелося подати її від УТОПІК. Комісія на чолі з відомим філософом Мирославом Поповичем виділила грант і «виконувати» дорогу державну тему ринулися всі штатні співробітники Товариства. Оскільки наприкінці строку ці «исполнители» не змогли написати звіт, нами був запропонований і одержав схвалення план створення на базі

Переяславського комплексу загального музею науки й техніки, а в регіонах – розвиток галузевих музеїв. Засобів на реалізацію не виділили. Проте Сікорський не здався. Після декількох листів Президентові України нас прийняли в секретаріаті й цього разу, як не дивно (бо у секретаріат президент взяв своїх колишніх інструкторів ЦК КПУ з ідеології), погодилися з ідеєю збереження реліквій науки й техніки. Але „положительный” результат був несподіваним. Кошти на створення музею, правда «Політехнічного», виділялися Київському політехнічному інституту, що мав готуватися до святкування століття. Було очевидно, що без досвіду роботи, без ентузіазму, на обмеженій території колишніх майстерень зберегти пам'ятники техніки не вдасться.

Сікорський продовжував створювати і поповняти музеї, перед своїм 80-ти річчям він відкрив чергову експозицію – Музей Трипілля. Ушанувували Михайла Івановича відомі діячі культури, науки, народні депутати різних партій, просто друзі. Борис Олійник, Іван Драч, Петро Тронько і інші високо оцінювали заслуги Сікорського, як заведено бажали здоров'я й подальших успіхів. Вітальну адресу надіслав Борис Патон. Однак держава забула офіційно відзначити внесок ювіляра в імідж України. Тільки після публікації великої статті про діяльність Сікорського в газеті «Дзеркало тижня» до президентських кіл дійшло, що цей діяч культури, історик, археолог зробив героїський подвиг, по-суті на порожньому місці створив грандіозний музейний комплекс, якому не було й немає рівних [13]. Почесному члену Академії архітектури України, доценту Переяслав-

Хмельницького університету ім. Г.С. Сковороди, заслуженому працівнику культури УРСР, Лауреатові премії імені Д.Яворницького, Почесному громадянину Переяслава-Хмельницького і Останкінського району Москви, кавалерові орденів Трудового Червоного Прапора, Ярослава Мудрого V ступеню і Святого рівноапостольного князя Володимира Великого генеральному директору Національного історико-культурного заповідника «Переяслав» Михайлу Івановичу Сікорському «за збереження і увічнення культурної і духовної спадщини українського народу» було присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави.

29 січня 2008 року Сікорського було призначено Почесним директором. За 60 років він створив величезний музейний комплекс, наочну правдиву ілюстрацію до історії України з найдавніших часів до сьогодення, залишивши по собі нетлінну пам'ять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багушан О.Д., Сікорський М.І. Шляхами Київщини. Путівник-довідник. – К., Політвидав України, 1968. – 104 с.
2. Сікорський М.І., Багушан О.Д., Віденко В.П. Київщина. Короткий путівник. – К.; Політвидав України, 1976. – 207 с.
3. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – К., Наукова думка, 1983. – 255 с.
4. Сікорський М.І., Тинна Л.Г. Скарби нашої пам'яті. – К., Мистецтво, 1993. – 192 с.
5. Жам М.І., Легенькин Ю.Г., Сікорський М.І. Українська народна естетика. – К., 1996. – 254 с.
6. Сікорський М.І., Тимченко Д.К. Переяславські музеї просто неба. – К., „Освіта”, 2000. – 48 с.
7. Сікорський М.І., Музеї землі Переяславської. Ніжин:Аспект-Поліграф. – 2004. – 40 с.
8. Бурець-Струк Н., Матвійчик О., Сікорський М. Київщина: Альбом світлин. – К., Світ Успіху, 2008. – 144 с.
9. Сікорський М.І. та ін. НІЕЗ «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 340 с.
10. Махінчук М.Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського. – К., Криниця, 2005. – 302 с.
11. Махінчук М.Г. Обереги нашої пам'яті. К., РВА «Аспект», 1998. – 224 с.
12. Сільськовістянин, Директор музеїв // Сільські вісті. – 2011. – 29 вересня. – С. 3.
13. Макаренко Н. Пам'ятки науки і техніки в меморіальних музеях // Вісник. – 2000. – №1. – С. 65-58.
14. Корнієнко Р.О. Бенардоса музеї // Енциклопедія сучасної України, Т.2. – К., 2003. – С. 452.
15. Скарби Михайла Сікорського. Бібліографічний покажчик / Уклад. М.П.Зніщенко та ін. – К., 2003. – 31с.
16. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї / Зб. Під ред. Д.С.Мазохи. – Переяслав-Хмельницький, Міленіум, 2008. – 30 с.
17. Корниенко А.Н. Мастер музейев. – Зеркало недели. – №40 (465), 18 октября 2003 г.

Корниенко А.Н. Сікорський М.І.: он памятник себе воздвиг из тридцати музейев. Стаття посвящена деятельности выдающегося историка, подвижника музейного дела, Героя Украины Михаила Ивановича Сикорского.

Kornienko A.N. Sikorskiy M.I.: he a monument erected itself from thirty museum. The article is devoted activity of the seen historian, devotee of museum business, Hero of Ukraine Michael Ivanovich Sikorskiy.